

गांधी परीक्षा स्टेट लेव्हल कार्यशाळा भाऊंचे भाषण

दि. २४-०७-२०११, स्थळ -जैन हिल्स, जळगाव

सर्वोदय कार्यकर्ते, गांधीजींनी ज्या अनेक चळवळी सुरु केल्या आणि तया सगळ्या चळवळी मिळून जी क्रांती घडवून आणली. ती अनेक स्तरावर होती. सामाजीक म्हणा, आर्थिक म्हणा, राजकीय म्हणा, प्रशासकीय म्हणा, शैक्षणिक म्हणा. प्रत्येक क्षेत्रामध्ये, जीवनाच कोणतच दालन अस नाही. तिथे त्यांनी एक नवाविचार मांडला नाही आणि अगदी म्हणजे युद्ध कला इतपर्यंत म्हणजे तक्षशिलेमध्ये शिकविल जात होत की सर्व साधारण पणे सोहा युद्ध कला आहे. आपल्या संस्कृतीमध्ये म्हणजे लाठी फिरवायची इथून तलवार फिरवायची बंदुक लावायची हे सगळ शिक्षण सोळा प्रकारे होते. युद्ध करण्याचे प्रकार अस तिथे होत पण गांधीजींनी सतरावी कला युद्ध करण्याची शोधून घेतली आणि ते युद्ध कस तर शस्त्र हातात न घेणार युद्ध आणिम्हणून ही सतरावी कला तक्षशिलेमध्ये सुध्दा शिकवली जात नव्हती. ती ह्या जगाच्या पुढे गांधीजींनी ठेवली. आज आपण आपण सगळे माझ्यापेक्षा ज्येष्ठ श्रेष्ठ आहात. तुम्ही जेवए काम गांधीजींन बदल जीवनात केल आहे. तेवढी मी आणखी एक आयुष्य जगलो तरी करू शकेल की नाही ही शंका आहे.

तेव्हा तुम्ही खुप काम करतात. त्याच्याबद्दल मला मनापासुन आदर आहे. मी मध्येच आपल्या गावामध्ये आता येवून तूमच्याशी दोन शब्द बोलायच ठरवल. याच कारण आता याच्या पुढे आणखी एवढ व्यस्त आहे एक तर मला जी. आर.एफ मध्ये जावून बसायच आहे की आज रविवार हा फक्त एवढा वेळ मिळतो १ वाजेपर्यंत २ वाजेपर्यंत लोक वाचतात रविवारी सुध्दा हे सकाळी सात वाजता येतात आतण संध्याकाळी सात वाजेपर्यंत राहतात. बारातास रोज लोक इथे काम करतात. गरज पडली तेव्हा रात्री १० वाजेपर्यंत सुध्दा राहतात आणि या सगळ्या लोकांना जेवण घ्यायच आपण ठरवल. दोन्ही तिन्ही वेळा जेवण आपण यांना देवू.

गांधीजींच काम करता आहेत येवढ आणि फारच लवकर करायच आहे. आपण याची कल्पना केली नसेल. परंतु आम्ही असा विचार करत होतो, की जानेवारी पर्यंत याला याच उद्घाटन व्हाव. आज तुम्ही जे पाहिल त्यावरून तुम्हाला ते अशक्य वाटेल, परंतु ते होईल आता या कामाच्या मागची भुमिका काय? कशासाठी हे सगळ करायच आहे? अनेक कल्पना लोकांच्या असतात आपल्यापैकी काहींचय तश असु शकतील. कारण गांधीजींनी संपत्तीला हिंसा हे अस म्हण्टल आहे. आणि म्हणून त्यांनी स्वतःची जी काही संपत्ती जी काही होती हजार, पाच हजार, दहा हजार, वीस हजार जी काह असेल स्वतःची पेटी, स्वतःचे कपडे हे सुध्दा जीवण कार्य खऱ्याअर्थाने आरी करण्याच्या आधी देवून टाकले, की यांच्या पुढे संपत्ती नावाचा विषय नको. अस त्यांनी स्वतःच्या मनाशी आणि जाहीर पणे एक चंगच बाधला आणि पुढे जाता जाता ज्यावेळेला त्यांना खऱ्याअर्थाने आर्थिक कण्याशिवाय संस्थाही उभी राहत नाही उभी राहू शकत नाही. हे ध्यानात आल हे त्यांच्या ध्यानात आणवल गेल. मग त्यांनी गावागावी जी पदयात्रा काढली, पदयात्रेमध्ये त्यांनी बरीचशी संपत्ती अशी उभी केली आणि ती देशकार्यासाठी वापरली.

स्वतःच्या हातात त्यांनी कधी नोट किंवा दाग दागिना घेतला नाही. पुढे जावून जस जस इंग्रजांच अन्याय आणि अत्याचार वाढत गेला, तस तसा आणखी त्यांनाप्रश्न पडायला लागला. येवढे कार्यकर्ते देशभर उभे राहिले आणि त्यांना खयला नाही, प्यायला नाही, तरी ते सर्व काम करत होते. पण काहीना काही व्यवस्था करायला पाहिजे. त्यांच्यापैकी एक उदाहरण, आपल्याला मला जे आठवत आहे ते सांगतो आहे. की रविंद्रनाथ टागोर, ऐवढे धिप्पाड अशी व्यक्ति त्यांनी तिथ विश्वभारती सुरु केल होत आणि त्याविश्व

भारतीमध्ये शिक्षकाना पगार देण्यासाठी पैसे नाही होते. तो पगार देण्यासाठी पैसे उभे करण्यासाठी त्यांनी दिल्ली मध्ये एक नाटकाचा प्रयोग ठेवला होता आणि त्याच्या ते स्वतःता काम करणारे होते, अस दिल्लीच्या अस दिल्लीच्या पेपरामध्ये जाहिर झाला, की अशा अशा तारखेला, असा असा परफॉर्मन्स होणार आहे. जिथे स्वतःता रविंद्रनाथ टागोर काम करणार आहे. गांधीजींना ज्यावेळेला हे कळल की, अस अस काही तरी होत आहे. तेव्हा त्यांना खुप मनाला वेदना झाल्या, आणि तंती त्यांचे सेक्रेटरी मनुभाईना सांगितल, अरे जोय कई थय थके से की एवढा मोडा माणूस केवळ पैसे नाही म्हणून स्वतः स्टेजवर उभा राहून वयाच्या सत्तराव्या वर्षी पर फोमन्स करणार आहे. साठव्या वर्षी,सत्तराव्या वर्षी फोमन्स करणार आहे, काही जमत नाही म्हणे, बर वाटत नाही. म्हणजे, गांधीजी हे सुध्दा एक व्यक्ती होते. तुमच्या आपल्या सारखे होते.

हे तुम्हाला पटाव ह्याच्यासाठी सांगतो आहे. कारण येणाऱ्या पीढीला ते पटणारच नाही, असला काही माणूस होवू शकत नाही असच त्यांना वाटेलू तुम्हाला माहिती आहे. पण तरी, याही भावना त्यांच्या होत्या, की ऐवढ्या मोठ्या माणसाने अस काम पैशासाठी करू नये, अस त्यांना वाटल. आणि त्यांनी त्यांच्या सेक्रेटरीला सांगिती, जरा बघ काही होवू शकत असेल तर. मग सेक्रेटरीने मला वाटत बजाज किंवा बिल्गा दोघी पैकी कोणीतरी एक होता. त्यांना फोन केला आणि तिथुन दहा एक हजार रुपये अशी काही रक्कम त्यांना दिली. आणि त्यांना पत्र लिहीले की तुम्ही एवढ्यासाठी हे कराव अस मला वाटल नाही, म्हणून आपण हे स्विकारावे वगैरे आणिते झाल जयप्रकाश नारायन सारखा माणूस, त्यांना सुध्दा अशाच अडचणीना तोड घाव लागत होते. संस्था उभी करायची चालवायची, स्वतःचा उदरनिर्वाह करायचा, केवळ हवेवर नाही करू शकत. त्यालाही पैसा लागतो म्हणून सातत्याने नऊ वर्ष जी.डी.बिल्गाजींनी पाच हजार रुपयाचा चेक लिहून जयप्रकाश नारायनांना पाठविला. सगळा इतिहास आहे हा सगहा त्यांचा प्रुफ आहे.

थोडक्यात मी मुद्दा हा एवढ्यासाठी मांडला की, पुर्वी आपण लोक की जे आपण अस समजत होतो. संपत्ती ही हिंसा आहे. गांधीजींचाही तो नियम होता. त्यांनी हळुहळु त्याच्यामध्ये थोडीफार शिथिलतेमध्ये मग त्यामध्ये त्यानी नविन पैगाम, एक नविन पायंडा, एक नविन विचार मांडला, की ठिक आहे, तुम्ही संपत्ती कमवा, एकाचे तुम्ही एक रुपया तुम्ही लोकांचा घेतला असे, समाजाचा घेतला असे, त्याचे दहा करा, दहा रुन तुमच्यासाठी एक घेतला होता तो तर परत करावा लागेल नऊ राहतील. नऊ पैकी

आणखी एक रुपया ठेवायचा असेल ठेवून घ्या. तुमच्या स्वतःसाठी पणबाकीचे जे सातरुपये आठ रुपये आहे, ते मात्र समाजाकडून आलेले आहे आणि ते समाजाला परत घ्यायचे आहे. एक ट्रस्टीच्या भुमिकेतून तुम्ही प्रॉपटी कडे बघा, हा एक नविन सिध्दांत त्यांनी त्यावेळेला त्यांनी मांडला, आता असला काही व्यवहार तो पर्यंत आर्थिक दृष्ट्या जगाला असा काही पडला नव्हता.

कारण एक तर कॅपिटलिसम आहे, म्हणजे भांडवलदारी म्हणजे, ते स्वतःतासाठीच कमवतात व स्वतःता साठीच जे काही करायला ते करत असतात. त्यांच आपल चालत असत आणि ते आपले संपत्तीवर संपत्ती वाढत असते. ती भांडवलदारी झाली. दुसरा कम्युनिझम आहे, की जिथे तुम्ही तुमची जी काही गरज असेल त्या प्रमाणे तुम्हाला मिहायला पाहिजे, आणि तुमच्यामध्ये, तुमच्या अंगामध्ये जे काही कौशल्य असेल त्या प्रमाणे तुम्ही ते समाजाला घ्यायला पाहिजे, म्हणजे बाकीचा मधला काही विषयच नाही, एक तर हा गरिब आहे आणि हा जर

जास्ती कौशल्या पूर्ण असेल तर मग त्याने ते सर्व कौशल्य समाजासाठी लावायला पाहिजे. असा कम्युनिझमचा नियम आहे. त्याच्यानंतर सोश्यालिझम आला. सोश्यालिझम मध्ये सुद्धा हाच मुद्दा आहे, की सर्व साधारण पणे शासनाने म्हणजे, कर वसूल करावा आणि तो कर वसूल करून विविध जी काही ज्या मोठ-मोठाल्या कंपन्या आहेत किंवा मोठ-मोठाल्या ज्या महत्वाच्या बाबी आहेत की उदाहरणार्थ, पाणी आहे, त्याच नियोजन आहे, हे कोणी म्हणजे खाजगी क्षेत्रामध्ये कोणी करत नाही. करू ही शकणार नाही. तर अशा परिस्थितीमध्ये ते सरकारने कराव. आणि सरकारच्या कंपन्या सुरू झाल्या सरकारने स्टील बनविल, सरकारने सिमेंट बनविल, सरकारने खत बनविल आता शासनाचा एक युग चालू झाल. पण त्याच्यातही हा विचार कुठे नाही आहे. म्हणजे भांडवलदारीमध्ये नाही आहे, सोश्यालिझम मध्ये नाही आहे, कम्युनिझम मध्ये नाही आहे, परंतु हा विचार गांधीजींनी मांडला. की तुम्ही भांडवलदार असून सुद्धा, तुम्ही जर ह्या भूमिकेतून, एक ट्रस्टीच्या भुमिकेतून तुमच्या त्या पैशाकडे बघणार असाल तर फार चांगलं आहे.

हा मुद्दा त्यांनी मांडला आणि तो मुद्दा स्विकारून, जे जे काही लोक वागले ते सगळे तुम्हाला ज्ञात आहे, की असे असे सगळे लोक कसे वागेल. मी हे क्लेम करत नाही की मी तसा वागलो किंवा वागतो आहे, वगैरे वगैरे हे आपण ठरवायचं. ज्या वेळेला हे सगळ होऊन जाईल, आतापर्यंत जे घडलं आहे तुमच्या समोर आहे. याची

कदाचित थोडी फार माहिती मिळेल किंवा पुढच्या वेळला येथे गांधी केंद्र व्यवस्थीत उभ राहिल्यानंतर आपल्या सगळ्या अशा मिटींगा तिथेच होणार आहे आणि त्या होतच राहणार आहे. ते काही एक दोन अस नाही. ते कंटीनीव बेसवर ते चालुच राहणार आहे. कारण तेच त्यांच काम आहे. त्यांची अनेक कामे आहेत, पण त्यातलं हे एक काम आहे. त्यामुळे मला असं वाटतं कि, ह्या भुमिकेतनं या सगळ्या प्रकल्पाकडे आपम बघावं, माझी भुमिका हीच आहे, ह्या समाजाकडने आपल्याला एवढं मिळालेले आहे, भरभरून मिळालेलं आहे, या समाजाला आपण ते परत केलं पाहिजे, तर किती परत करायचं, तर आज टाटा जे आहे ते सर्व साधारणपणे ५० ते ६० टक्के परत करतात समाजाला. आपम असं ठरवलं आहे मनाशी की आपण ८० ते ८५ टक्के परत करू. आणि १०-१५-२० टक्क्यांमध्ये आपले मुलं आणि जे काही आपल्या कौटुंबिक जबाबदाऱ्या आहेत, ८ नातू आहेत, नाती आहेत. नातू आहेत, नातवंड आहे तेव्हा या सगळ्यांना आपण बाकीच्या राहिलेल्या येच्यामध्ये सामाऊ. तर अशा रितीने हा विचार करून, हा त्याच्यातला एक भाग आहे.

त्याच्यात अनेक भाग आहे शैक्षणिक आहे, ती अनुभूती शाळा आहे, गावामध्ये दुसरी एक अनुभूती शाळा ओपन करतो आहे, ती एक आहे. तर असे अनेक प्रकल्प आहे त्याच्यामध्ये, त्याच्यामध्ये ग्रामिण विकास आहे, तुम्हाला माहिती थोडीफार माहिती दिली असेल, सुरुवात झाली आहे आणि ती सुरुवात झाली आहे आपली त्यामध्ये असं काही मोठं काम झाले नाही किंवा असा काही माझा क्लेम नाही परंतु सुरुवात झाली आहे. आणि ती सुरुवात योग्यप्रकारे आहे योग्य कामासाठी आहे अस मला वाटत. मग गांधीजींच हे चिरस्थायी स्मरण होईल अशा रितीने एक मंदिर उभारायच ही याच्या मागची पार्श्वभूमी आहे. त्याला स्वरूप सुद्धा आपम तसा देण्याचा प्रयत्न करतो आहे. साधारण सरळ आपण हे बघता कि, मंदिरामध्ये तुम्हाला संगमरवर हा लागलेला दिसतो आणि बाहेर सुद्धा असतो मध्ये सुद्धा असतो. पण ताजमहल सारख देऊळ आपम नुसतच संगमरवर बांधायचं ठरविलं असतं तर विशेष चांगलं दिसलं नसतं, म्हणून आपण राजस्थानी दगड इथे आणून कारण मी तपास केला तर असं सांगण्यात आलं की हा जो जोधपुरी स्टोन आहे जोधपुरचा सव्वातिनशे वर्षांपर्यंत तर राहतोच. असे सव्वातिनशे वर्षांपूर्वी बांधलेले राजवाडे आणि अजुनही अशा राजस्थानमध्ये आहे. तेव्हा माझी खात्री झाली की तिन्शे सव्वातिनशे वर्ष तरी याला काही होत नाही. तिथं आम्ही गेलो, बघितलं विचारलं की, तुम्हाला मेनटेन करायला काय खर्च येतो कां? पावसात याचं काय होतं?

वगैरे वगैरे सर्व पाहून आलो. सगळं करून आलो आणि शेवटी एक राजस्थानचाच एक आर्किटेक्ट धरला, राजस्थानचेच आरसीटी डिझायनर धरले, हे ते सगळं करून आपण राजस्थानी स्टोनमध्ये याला बांधून काढायचं आणि चुन्यामध्ये बांधून काढायचं. अस आपलं ठरलं आणि त्याप्रमाणे वास्तु निर्मितीचं काम सुरू आहे. ते लवकरच पूर्ण होईल. याचे तिन महत्वाचे भाग आहेत, तुम्हाला ते सांगितले असतील ते मी रिपीट नाही करणार. सगळी माहिती झालेली आहे. त्यामुळे त्याच्यात मी जाणार नाही. तर अशा पद्धतीने हे स्मारक उभं करून आपल्याला त्याच्यात काय साधायचं आहे? तीन गोष्टी साधायच्या आहे. एक गोष्ट तर येणारी जी भावी पिढी आहे, त्या पिढीला सातत्याने गांधीजींची आठवण रहावी अशा पद्धतीनी याला एक संस्थेच भल्या मोठ्या संस्थेच स्वरूप द्यायचं आहे.

दुसर, गांधीजीन वर आणि गांधीजींनी लिहलेले जे साहित्य आहे, त्या साहित्याला एका ठिकाणी ठेऊन, त्याचा आपण कशा रितीनं संवर्धन करू शकू, संरक्षण करू शकू, सांभाळू शकू, त्याला प्रिझर्व्हेशन करू शकू हा विषय आमच्या समोर होता. आणि आम्ही जिथं जिथं गेलो, अहमदाबादला गेलो, बडोद्याला गेलो, दिल्लीला गेलो जिथं जिथं गांधीयन संस्था आहे तिथे तिथे अत्यंत वार्डेट परिस्थितीमध्ये हे सगळं साहित्य ठेवलं गेलं आहे. म्हणजे एकोनाविस वर्ष दरवाजाच उघडला नाही अशी एक असा एक मोठा हॉल नवजीवनमध्ये अहमदाबादमध्ये आपल्या माणसाने जाऊन उघडला. त्याची मेहबाणी एवढी की ब्या, त्याने आपल्याला उघडु दिलं. सव्विस वर्ष आणि तिथली सगळी धुळ आणि तिथली सगळी पुस्तकं आणि त्याच्या याद्या त्यांच्यातून ज्या जास्तीच्या कॉप्या असतील, त्या आणायचं काम आपल्या लोकांनी सगळं केलं. अशा पद्धतीने आपण गांधीजींच जे साहित्य आहे, गांधीजींच्या वर जे साहित्य आहे ते सर्व साधारणपणे १९६०च्या आधीच आणि त्याच्यातही ४७च्या आधीचं, ४८च्या आधीचं आणखी चांगलं. कारण त्या वेळेस गांधीजी स्वतः होते आणि ते खरं आहे, ते खोटं आहे त्याच्याबद्दल जी काही कॉन्टावर्सी असेल जे काही व्हायचं असेल ते त्या वेळेला घडलेलं आहे.

त्याच्यामुळे त्याची विश्वासहार्यता जास्ती आहे असं मी मानतो, म्हणून त्या साहित्याकडे आपण विशेष प्रकारे लक्ष देऊन ते आपण गोळा करण्याचा प्रयत्न करतो. म्हणजे हे जे गांधीजींच समग्र साहित्य म्हणून जे काही १०० इंग्लीश मध्ये जे ग्रंथ प्रकाशित झाले, मराठीमध्ये तर ते फक्त २५च झाले. मला वाटतं २५ का २७ कारे? किती आहे? उदय नाही का? नाही नाही मराठीत मराठी ६१ झालेले आहे. म्हणजे या १०० राला मिळवलेले

आहेत का? का? १०० राला मिळवलेले नाहीत एकाला एक घेतला आहे त्याने, ओके म्हणजे आपल्या मराठीमध्ये तर एवढेच झाले ६०-६१च झाले. याच्या पुढे नाही झाले. गुजराथी मध्ये ही तेच आहे, हिंदी मध्येही तेच आहे. इंग्लीश मध्ये जे मुळ काम झालं त्याच्यानंतर त्याची जी भाषांतर जी झाली, ती शेवटपर्यंत आपम काही पुर्ण करू शकलो नाही. जर कोणी असा एक मंडळ किंवा चार सहा लोक विद्वान एकत्र येऊन हे जर काम कोणी करणार असेल तर ते काम आपल्याला करायचं आहे. की ब्वा हिंदीच, मराठीच आणि सगळे जे राहिलेले ग्रंथ आहे ते आपल्याला प्रकाशित करायचे आहे किंवा प्रकाशन हा त्याच्यातला एक भाग आहे. प्रिझर्वेशनच मी तुम्हाला सांगितलं की संरक्षण कसं करायचं हा मोठा प्रश्न आहे? तर त्याच्यासाठी सगळ्या ठिकाणी नॅशनल आरकाईजपासून तर प्रायव्हेट आरकाईज जेवढ्या आहे, त्यांचा सगळ्यांचा अभ्यास करून आपण एक एक विशिष्ट असं लोकार्पण केलेलं आहे. त्याच्यामुळे आपल्याला गांधीजींच्या ह्या सगळ्या, ज्या गोष्टी आहे. उदाहरणार्थ परवा आम्हाला हे मिळालं काय ते? मनुभाईंच्या डायच्या मिळाल्या, त्या ओरिजीनल आहे आणि त्या डायच्या त्याचं आता स्कॅन करायचं आहे आणि असं धरलं ते की ते फाटून जातं एवढी वाईट परिस्थिती त्या डायच्यांची आहे आणि अजून मनुभाईंचे जे आपले नारायण भाई आहे, महादेवभाईंचा सॉरी, सॉरी, सॉरी महादेवभाईंच्या डायच्या मिळाल्या आणि नारायणभाई अजून आहेत. नारायणभाऊंनी ज्यावेळेस सांगितलं की ब्वा आम्हाला जर तुम्ही त्या डायच्या दाखवू शकले, तर बरं होईल. ते म्हणाले, त्या डायच्या आम्ही अशा अशा म्युझियमला देऊन टाकल्या. आम्ही त्या म्युझियमकडे गेलो आणि तुमच्याकडे अशा डायच्या आहेत महादेवभाईंच्या तर म्हणाले, नाही नाही आमच्याकडे नाही. परत गेलो त्यांच्याकडे, परत त्यांना विचारलं की, तुमच्या स्मरणात राहिलं नसेल. डायच्या कदाचित तिथेच असतील. हुंडाळल्या एका पेटीत त्या डायच्या सगळ्या मिळाल्या परंतु ती पेटी सुद्धा त्यांनी सुद्धा एक वेळेस झेरॉक्स साठी दिली होती. त्याच्यानंतर उघडलेली नव्हती आणि आता त्याला प्रिझर्वेशन कसं करता येईल? याचा विचार करून आपण परत देतो आहे. त्यांना डायच्या आणि आपल्याला काही दिलेल्या नाही, आणि काही देऊ केलेल्या नाही.

आता ज्यावेळेला ही वास्तु उभी होईल, त्यावेळेला कदाचित त्यांना असे वाटेल की, विश्वास येईल त्यांना की आता इथं दिल तर प्रॉपरली काम होईल, असे त्यांना वाटेल अशी अपेक्षा आहे. असे अनेक लोकांकडून आपल्याला ते मिळू शकतील, तर गांधीजींच्या वरच हे साहित्य एकत्र करून आणि पुढच्या पिढीसाठी ते प्रिझर्व करून

जे पुढची पुढच्या अनेक पिढ्या येतील त्यांच्यासाठी त्यांच्या रिसर्चसाठी, त्यांच्या संशोधनासाठी त्यांना उपलब्ध करून देणं हा एक महत्वाचा भाग आहे, म्हणजे येथे जे शिक्षणाचं काय पण ही एक परंपराच चालू राहिली पाहिजेन? केवळ लोक शिक्षण करून ते जीवंत राहणार नाही. माणुसच एवढा मोठा की त्याला एका प्रकाराने, एक ठिकाणी ठेऊन बांधून चालणार नाही, म्हणून त्यांनी जेवढ्या संस्था उभ्या केल्या ते वक्ता आपल्याला शिक्षण ही प्रक्रिया, प्रशिक्षण ही प्रक्रिया सातत्याने चालू ठेवली पाहिजे. आणि त्यांच्यासाठी आपण डिप्लोमा, त्यांच्यासाठी डिग्री त्यांच्यासाठी पी.एच.डी., पी.एच.डी.च्या नंतर गांधीजींनवर विशेष करून पी.एच.डी. हे सगळे विषय आपल्याला हे शिक्षणाच्या माध्यमातून पुर्ण करायचे आहे आणि तशा डिग्न्या आपल्याला द्यायच्या आहे. त्याचाच एक फार महत्वाचा अंग म्हणून परिक्षानकडे आम्ही बघतो की, कॅच देम यंग म्हणजे, ज्या वेळेला ती मुल फार लहान आहे, तेव्हापासून त्यांच्या मनावर संस्कार व्हावेत.

त्यांच्यासाठी आपण या शिक्षा म्हणजे परिक्षा घेण्याचं आयोजन केलं आहे. आता आपल्या या प्रतिष्ठानला खऱ्या अर्थाने प्रतिष्ठा मिळेल. त्यावेळाला ह्या शिक्षणाचं काम, ह्या प्रशिक्षणाचं काम, परिक्षाचं काम आपण मोठ्या प्रमाणावर अजून करू शकू. आता ते मोठे म्हणजे किती मोठं? जसं संस्कृतच्या परिक्षा टिळक राष्ट्रीय विद्यापीठ घेत होत, मराठीच्या परिक्षा घेतल्या जात होत्या, इंग्लीशच्या परिक्षा घेतल्या जात होत्या त्या लेव्हलला म्हणजे स्टेटच्या लेव्हलला त्याला नेऊन आपल्याला ठेवायचं आहे आणि एक रितसर कोर्स मध्ये सुद्धा आपल्याला हे सामावून घेता येईल का? त्याच्याबद्दलही विचार व्हायला पाहिजे. आता ते शासन करेल नाही करेल मी त्यांच्यामध्ये मी काही पडु इच्छीत नाही. कारण सगळ्या चांगल्या गोष्टी शासन करतं असं नाही, सगळ्या वाईट गोष्टी शासन करते असं ही नाही.

शासनाला जे शक्य असतं, कारण त्या परस्पर विरोधी गटांना मिळवून चालवण्याची त्यांची प्रक्रिया असते. त्याच्यामुळे ते वाईट आहे की, चांगलं आहे ते मी तुमच्यावर सोडतो. परंतु ते करतीलच याच्याबद्दल मी तुम्हाला काही ग्वाही देऊ शकत नाही. परंतु आपल्यातर्फे आपण जर आपली विश्वासहार्यता एवढी वाढवली की त्यांच्यामुळे आपल्या बोर्डालाच एवढं मोठं स्थान निर्माण होऊन जाईल की शासन करो, की नको करो या परिक्षेला लाखो विद्यार्थी बसता आहेत. तर फार मोठं काम होईल. मला असं वाटतं की, त्याला १०व्या वर्षी, १२व्या वर्षी, १५व्या वर्षी, ५व्या वर्षी, ६व्या वर्षी जर आपण

गांधीजींच्या बदल माहीती देणार असु, आणि ते परिक्षेच्या स्वरुपात देणार असु आजच जे वातावरण आहे ते वातावरण बदल रहा है। आपण असं म्हटलं तर आजच जे वातावरण आहे परिक्षाचं वातावरण आहे नाही तालीममध्ये परिक्षेला विशेष ताण आहे असं मला वाटतं नाही परंतु आताच जे आहे, आताचे मुलं परिक्षेशिवाय अभ्यासच करत नाही आणि परिक्षा घेऊनही शासनाच अस धोरण होतं, अजुनही त्याच्यावर काही तरी चालु आहे, म्हणजे घोळ चालु आहे, परंतु काय होईल, ते सांगता येत नाही. तिथे ही आपण आता परिक्षा हे स्वरुप आत मान्य केलं आहे आणि म्हणुन त्या परिक्षेला, ह्या सगळ्या कार्यपद्धतीला कसं नावरुपाला आणता येईल, याच्या बदल आपण बसुन चर्चा करा आणि त्याच्यावर, असे काही इनोव्हेटीव स्कीम काढा, त्याच्यामुळे हे स्वतःला करायला मागतील.

प्रत्येक शाळेला असं वाटेल, आपल्याला कसं नाही मिळालं? आपल्याही शाळेला मिळायला पाहिजे होतं आणि त्याच्यासाठी आपण काय करायला पाहिजे? आपण त्याच्याबद्दल सखोल चर्चा करा आणि त्याच्यातून आपल्या काही सुचना असतील, आपल्या ज्या काही रिकमंडेशन असतील, आपले जे काही विचार असतील त्याच्याबद्दल मी एवढंच आपल्याला सांगु शकेल की, खुप आम्ही त्याला महत्व देऊन त्याच्याकडे ते फार मौलिक आहे. ह्या दृष्टीने बघु आणि जे शक्य असेल, ते इम्प्लिमेंट करण्याचा प्रयत्न करु. आता एक लाख तरा विद्यार्थी बसावे, असा एक आजचा, आपला एक माणस आहे. हा दहा लाखावर कसा नेता येईल? याच्याबद्दल आपल्याला एक पंचवार्षिक योजना केली पाहिजे की, आताच जरी टारगेट एक असलं, तरी दहा लाखावर हे कसं जाईल? आणि त्याच्यासाठी जर कोणी उर्वरीत जीवन वहायला तयार असेल, तर अशा माणसाच्या शोधात मी आहे की, मी एकच काम करणार आहे आणि ते म्हणजे गांधीजींना ह्या लहान मुलांन पर्यंत पोचविणार आहे. अनेक मार्गांनी पोहचविणार आहे. आणि त्यातली ही परिक्षा सर्वात महत्वाचा मार्ग आहे आणि तसं जर होऊ शकलं तर मला वाटतं आपण खुप काम केलं गांधीजींनसाठी आस होईल.

कारण ते भविष्यासाठी होईल आणि भविष्यच फार महत्वाचं आहे. जो काल गेला तो कॅन्सल्टेड चेक आहे असं समजा, चेक म्हणजे त्याच्यावर अशी फुली मारुन कॅन्सल झाला चेक. कारण काल होता ना तो आणि उद्या येणार आहे, तो पोस्ट डेटेड चेक आहे आमच्या भाषेत म्हणजे, पुढची तारीख टाकुन ठेवलेला चेक. वर्तमानच फक्त असा आहे की जे इलेवन्ट आहे आणि आपल्याला जरी हा पोस्ट डेटेड चेक असला,

तरी गांधीजी अमर असल्यामुळे त्यांचे विचार अमर असल्यामुळे त्याही वेळेला तो वर्तमानच ठरेल आणि समाजामध्ये ज्या पद्धतीनी, आज समाजाची वाटचाल आहे, त्याच्यामध्ये शांती येण्याची शक्यता सुतराम नाही आणि हिंसाचार वाढणार आहे, केवळ हिंसा वाढणार नाही तर, हिंसाचार वाढणार आहे. जसं जसा हिंसाचार वाढेल, जसं जशी अशांती वाढेल, जसा त्राग वाढेल, तसा त्रास वाढेल, तसं तसे गांधीजींना लोक जवळ होतील. दे वील मोअर रिलेट दुमारो वील बी मोअर रिलेव्हन्ट दान व्हाट इज दुडे असं माझू पक्क मत आहे.

तर सामाजिक बांधीलकीच्या पोटी, समाजाच ऋण समाजाला परत देण्यासाठी, परत फेड करण्यासाठी हा एक हेतु आणि हा एक दृढ विश्वास की, गांधीजींना आज जेवढं महत्व आहे, गांधीजींच्या विचारांना आज जेवढं रेलेव्हन्स आहे, जेवढा रेफरन्स आहे, संदर्भ आहे त्याच्याही पेक्षा तो उद्या जास्त राहणार आहे. ही त्याच्यातली दूसरी भुमिका आहे. या भुमिकेमध्ये खरं म्हणजे, हा विषयचा माझ्या डोक्यामध्ये जन्म झाला आणि ज्याही वेळेला झाला बेटर टुबी लेट दान नेव्हर तर सुरु झाला, काही हरकत नाही. आपण काही खादी घातली नाही, आपण जास्त गांधीजींच्या विचारांनी वागलो नाही. पहिल्या पंचविस वर्षात तर बिलकुल वागलो नाही. त्याच्यानंतर पन्नासाव्यावर्षी मध्ये थोडं थोडं वागायला सुरवात केली आणि आता पंचाहत्तराव्यामध्ये तर खुप जास्त वागण्याची ईच्छा आहे आणि जाण्याच्यापुर्वी पुर्णच होऊन जाऊ अशी परिस्थिती निर्माण करावी, अशी परिस्थिती निर्माण करावी. अशी मनापासुन ईच्छा आहे. आता ही ईच्छा पुर्ण करण्यासाठी आपल्यासारख्या यंग खांद्याची बहुतांश खांद्याची गरज आहे आणि त्याच्याशिवाय हे काम होऊ शकणार नाही. आपण चोविस जिल्ह्यातनं इथे महाराष्ट्रातनं इथं गोळा झालात, प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये प्रत्येकाने मनाशी असा एक दृढ निश्चय हे गार करावा की, मी कमीत कमी येवढ्या परिक्षा घडवुन आणेल, एवढे विद्यार्थी मी बसविल. आम्ही त्याच्यामध्ये साहित्य पुरवायला कमी नाही पडणार.

बाकीच सगळं जे काही तुम्ही मेथडॉलॉजी ठरवान, त्याप्रमाणे आपण करू. परंतु याचं स्थर कसं वाढेल, याचा दर्जा कसा वाढेल आणि याचा एक विद्यापीठाचा किंवा याच स्वरूप कसा प्राप्त होईल, जेणेकरुन प्रत्येकाचा विश्वास हा राहिल की नाही त्यांच जर, सर्टिफिकेट जर असलं तर मग, त्याला काही तरी व्हॅल्यु आहे. कारण ते लोक खरंच बोलतात तसे वागतात. आणि आज ही फार रेअर कमोडीटी होऊन गेली बोलता तसे वागतात लेटेस्ट फरमान असा आहे की बोले तैसा वागे ऐसा नालायक नसे. तर

मी असं म्हणतो की, या समाजात आपण राहतो आहोत, पण असं रहात असतांना सुद्धा, आपल्याला जे काही चांगलं करणं शक्य असतं, ते आपण करावं. लोक काय विचार करतील, ते सोडुन द्या. लोक अजुनही म्हणतील, गांधींची विक्री करायला भांडवलदार निघाले. म्हणू दे त्यांना, त्यांच काही चुकतं आहे असं काही नाही, भांडवलदारांनी असं केलं आहेन, म्हणजे भुतकाळामध्ये भांडवलदारांनी असं केलं आहे, आताही करता आहे नाही करत आहे असं नाही आहे. प्रत्येक वस्तुचं बाजारीकरण करणं हा त्यांचा धर्मच आहे. त्यांच्यामुळे त्यांचही काही चुकतं यांचात मला काही म्हणणं नाही. तुम्ही हे कृपा करून समजून द्या म्हणजे, ज्यावेळेला इथे आपण गांधीजींचं स्मारक उभं करू तेव्हा येथे येणारा प्रत्येक माणुस हा गरिबच येईल असे काही गृहीत धरण्याचं कारण नाही आणि समजा श्रीमंत आला आणि त्याला एखादी गांधीजींची एखादी वस्तु देऊन गांधीजींची आपण पाचाच्या ऐवजी दहा रुपये घेतले तर काही पाप झालं का? त्यांच्याकडुन घ्यायला पाहिजे ना? विद्यार्थ्यांकडुन घ्यायला नको.

विद्यार्थ्यांकडुन त्याला दोन रुपयात घ्यायला पाहिजे किंवा एक रुपयात घ्यायला पाहिजे किंवा विद्यार्थ्यांला मोफत प्रवेश घ्यायला पाहिजे. जे काही असेल ते ते आपण करून तेही करू. पण हे करता आलं पाहिजे. पण त्या धनाड्य माणसाला तुम्ही जर असं सांगितलं तुम्ही या ट्रस्टला एक पाच हजाराची देणगी देता का हो? नाही म्हणतो. परंतु मी दहा रुपये ठेवले त्याचे प्रवेश फि चे तर तो देईल, तर मग त्या दहा रुपयातील आठ रुपये तुम्ही या कामासाठी वापराना. तर शेवटी पैसे म्हणजे काही गंगा नाही की, जिथं अमाप पाणी आहे आणि ते थेट म्हणजे शंकरजींच्या त्या चोटीमधुनच ते निघत आहे, त्यामुळे त्याला काही अंतच नाही आहे.

तशी परिस्थिती पैशाची नाही आहे, पैसा हा कमवावा लागतो आणि प्रामाणिक पणे तो कमवायचा असेल तर, त्याच्यासाठी कठोर परिश्रम करावे लागतात हे ही खरं आहे. तो काही स्वतःहून चालुन येत नाही आणि आला तरी त्याचं स्पेक्टुलेशन किंवा हे म्हणु याला काही अर्थ नाही. मग प्रामाणिकपणा त्यामध्ये सिद्ध होत नाही. परिश्रम आणि प्रामाणिकपणा यांच्या संगमाने जिथे लक्ष्मी प्राप्त होईल आणि लक्ष्मी वाढत राहिल, त्याला सरस्वतीची जोड देून आपम दोघांचा उपयोग केला पाहिजे. केवळ सरस्वतीचा उपयोग करून फक्त चर्चा करणे, परिसंवाद घडवुन आणणे, प्रबोधनाचे कार्य करणे ही आतापर्यंतची आपल्या सगळ्यांची एक पद्धत राहिली आहे. म्हणजे गांधीयन लोकांची म्हणतो आहे मी, आपली सर्वोदयांची राहिली असं माझ म्हणणं नाही. माझं

असं म्हणणं आहे की, एक पद्धत राहिली आहे.

मला असं वाटतं की, आपण थोडा त्याचा वेगळा विचार करून आपण ह्या श्रीमंतांना ह्या प्रवाहामध्ये कसे आणता येईल याचा विचार करावा. हे श्रीमंत नालायक आहे, हे भांडवलदार काही कामाचे नाही म्हणून त्यांना अछुत समजून अस्पृश्य समजून आपण आज पर्यंत जे वागत राहिलो, ते बरोबर आहे का ते तपासून बघा? ते खराब असतील समजा काही कारणाने तुम्हाला वाटत असेल, तर मला नाही वाटत ते खराब असतील ते आपण स्वतःच जर मध्ये डोकावून पाहिले तर, आपल्यामध्ये ही पुष्कळशे असे दुर्गुण आहेतच आणि उनिवा आहेत. तशा त्याच्याही मध्ये असतील नाही असं नाही.

परंतु एखादा माणूस मुख्य आहे, म्हणून त्याला सोडून देण्यापेक्षा त्याच्या मुख्यपणाचा उपयोग आपल्यात जर शहानपण असेल, तर आपण करून घ्यायला पाहिजे. नाहीतर मग आपण शहाणे होऊ तरी कसे? त्याला मुख्य होऊन तुम्ही शहाने होता का? त्याला मुख्य म्हणून तुम्ही शहाणे होता का? नाही होत. तुम्ही त्याच्यासारखे आहात. तो वेगळ्या प्रकारचा मुख्य आहे. तुम्ही वेगळ्या प्रकारचे शहाने आहात. एवढंच होतं, तेव्हा त्या मुख्याचा उपयोग आपल्याला करून घेता आला पाहिजे, म्हणून मला परस्पर विरोधी लोक इथे गांधी रिसर्च फौंडेशनमध्ये मिळतील. परस्पर विरोधी म्हणजे, त्यांचे वैचारीक मतभेद आहे, त्यांचे कार्य काय म्हणते त्याच्यामध्ये त्यांचे मतभेद आहे, वगैरे असं होईल. पण एक लक्षात घ्या, की आपल्याला गांधीजींच्या कार्यासाठी प्रत्येकाची मदत घ्यायची आहे. प्रत्येकाच्या खाली अंडरलाईन करा.

म्हणजे केवळ गरिबांची गरिबानंसाठी होय गरिबाजवळ पैसाच नाही, तर कुटुंब पैसा घेणार तुम्ही? ही इमारत बांधायची आहे, इला २५ कोटी रुपये लागतील आणि त्याच्यामध्ये आत्मा टाकण्यासाठी आणखी एक ५० कोटी रुपये खर्च येईल. आपल्या देशातून जशी संपत्ती इंग्रजांनी घेऊन गेली तशी गांधीजींची मुळ साहित्य जे आहे ते त्यांच्या नातवानिच विकून टाकले. आता परत आणायचं काम दुसऱ्या नातवाने करायला पाहिजे ना? कोणीतरी? अहो, त्याला पैसे पाहिजेना. त्याला पैसे पाहिजे, म्हणजे तो ५० कोटी रुपये मागेल किंवा २५ कोटी रुपये मागेल. तो फॉरेनर आहे, त्याला काही गांधीशी घेण-देणं नाही आहे. मला गांधीशी घेण-देण आहे, कारण ते या मातीत जन्माला आले होते आणि त्याचा काही अंश माझ्यात आहे. म्हणून, पण त्या फॉरेनरला काय घेण-देण त्याच, म्हणेल ब्वा, मला एवढे लागले तुम्ही एवढे देणार असाल तर मी देतो मग तेवढे पैसे देऊन मला ते घ्यावे लागले, तरच ते परत येईल. आपला कोहिनुर हिरा

परत येतो आहे का? कारण कोणीतरी जिकुन तिकडे तो घेऊन गेला आता कितीही भिक मागितली तरी, भिक त्याने दिली तरच, पण बाकी तो कोहिनुर हिरा तुमच्याकडे परत येणार नाही. तसं हे साहित्यही परत येणार नाही. आणि त्याचं जे काही करायचं ते तो करत राहिल.

पण आपल्याला ते परत आणण्याचा प्रयत्न करायचा आहे. आपल्या जिथे मिळे, जगामध्ये, जगाच्या पृथ्वीच्या पाठीवर जे जे काही मिळेल अशा पद्धतीने जे पुढच्या भविष्य काळासाठी खुप उपयोगी ठरू शकेल, असं एक आंतरराष्ट्रीय दर्जाचं आंतरराष्ट्रीय नाही इंटरनॅशनल अ? वैश्वीक म्हणा किंवा जागतीक जागतीक दर्जाचं असं हे स्टॅन्डर्ड आणि इलेव्हन्ट असं दोन्ही. म्हणजे वर्ड स्टॅन्डर्ड पाहीजे. जिथं स्वच्छता, टापटीप त्याची देखभाल हे सगळं त्याच यांच्यामध्ये होईल आणि त्याच्याच बरोबर, ते एवढं मोठं ही पाहीजे की, जगाचं त्याच्याशी काहीतरी? जगात त्याची तुलना झाली पाहीजे, तुलना काय झाली पाहीजे? जगाने त्याच्याकडे बघुन, आपलं स्वतःचं काम केलं पाहीजे.

म्हणजे मी गांधीजींचे बरेचसे स्मारक सगळ्या ठिकाणी जाऊन बघुन आलो म्हणजे, नेहरू म्युझियम बघितलं, स्मारक बघितले, बिर्लांचे जे आहे ते बघुन आलो, सगळं बघितलं. या सगळ्यानपेक्षा वेगळं आणि चांगलं असं एक वास्तु येथे उभं रहावी आणि त्या वास्तु मध्ये एवढं सगळं टाकलं जावं हा त्याच्या मागचा हेतु आहे आणि त्याच्यासाठी सर्वांची मदत हवी आहे. यांच्यातला महत्वाचा भाग जो मांडला आहे की, शिक्षण, प्रशिक्षण आणि आठवणीसाठी या सर्व विद्यार्थ्यांना बसविणे एवढी जबाबदारी जर आपण घेतली तर मी आपला कृतज्ञ होईल, असं मी आग्रहाने मांडु ईच्छीतो आणि त्याच्यासाठी जी काही आवश्यक मदत असेल आर्थिक ती सगळी जी.आर.एफ. म्हणजे गांधी रिसर्च फौंडेशन उचलेल हेही तेवढेच खरे आहे. जेवढी आपल्याला लागत असेल तेवढी समजा, आम्ही तुमच्यावर लादणार नाही किंवा आम्ही तुम्हाला एवढे पैसे देतो, तुम्ही हे काम करा. आम्हाला तुम्हाला विकत घ्यायचं नाही. आम्ही स्वतःला विकायला तयार आहोत गांधीजींनसाठी. परंतु तुम्हाला असं वाटु देऊ नका की, हे पैशाने सर्व करू ईच्छीतात. आमच्याकडे दुसरं आज साधन आज दिसत नाही आणि लोकांना हे पटत आहे की पैशाने काम होतात. तर आम्ही आता जाहिरात काढणार आहोत की, ब्वा, गांधीजींनबद्दल लिहणारे, गांधीजींनबद्दल अभ्यास करणारे, गांधीजींच्या काही वस्तु ज्यांच्याजवळ आहे, तसे गांधीजींचे लिटरेचर किंवा पुस्तक किंवा अशी काही साधनसामुग्री ज्यांच्याकडे आहे, आम्हाला घ्याव. त्याच आम्ही असं असं करतो आहे. परंतु कोणी जर विकत घ्यायला

तयार असेल तरी, आम्ही ते घ्यायला तयार आहोत. अशा मी जाहिरातीत देतो आहे.

अगदी त्या जाहिरातीवरच ११ लाख रुपये खर्च करतो आहे. मग आता आम्ही काय गांधीजींना विकत घ्यायला निघालो का? पण ते तिथे आहे, त्याला माहिती तरी कसं पडेल की इथे अशी काही तरी व्यवस्था होते आहे? आणि त्याच्यामुळे आपलं हे जे वाया जात आहे. आता माझी ८५ वर्ष पुर्ण झाली मी आता ह्या पुस्तकांना घेऊन काय करणार आहे. जर यांना उपयुक्त असेल, तर त्यांना ते द्याव अशी त्यांच्या मनामध्ये किमान माहिती तर निर्माण व्हावी ना? तर त्याच्यासाठी आपण प्रयत्न करणार आहोत. कारण त्यात प्रकाशन हा एक भाग झाला, प्रशिक्षण हा दुसरा भाग झाला, शिक्षण हा एक भाग आहे, त्याच्याच बरोबर प्रिझर्वेशन हा एक भाग आहे. हे सगळे वेगवेगळे अंग आहे आणि गांधीजींच जीवन एवढं मोठ एवढं व्हेरीड आहे की, त्याला कोणत्याही एक इमारतीमध्ये किंवा असं सांभाळून ठेवणं शक्य नाही.

त्याची काही प्रतिकृती किंवा असं थोडफार तुम्हाला करता येईल, तसंच करण्याचा आपण प्रयत्न करतो आहोत आणि आपण पुढच्या वेळेला याल तो पर्यंत हे सगळं झालेलं असेल, अशी माझी स्वतःची नेटार आहे आणि याच उद्घाटन प्रतिभाताईच्या हातुनच करावं म्हणजे हेड ऑफ द नेशन म्हणजे प्रशासनाकडुनच करावं असा माझा आग्रह आहे आणि म्हणून पुढच्या ऑगस्ट मध्ये त्या रिटायर होणार आहेत, त्याच्याआधी हे नक्कीच होऊन जाईल हे असं समजा आपण. तर ते त्याच्या आधी होऊन जावं अशी खुप मनापासुन ईच्छा आहे आणि त्यांना इथे एक एअरपोर्टच्या उद्घाटणासाठी यायचंच आहे. पण गांधीजींच्या ह्या स्मारकासाठी उद्घाटन करायला भाऊ तुम्ही म्हणाल त्या वेळेला मी येईल असा शब्द त्यांनी मला दिला आहे आणि त्याच्यामुळे ती जबाबदारी आता माझ्यावर आहे की ते लवकरात लवकर पुर्ण झालं पाहीजे.

म्हणून तुमच्याशी लांब संवाद म्हणजे, तुमचे प्रश्न - उत्तर हे न करता मी आता तुमची रजा घेतो, कारण मला तिथं गेलं पाहीजे आणि तिथले जे काही निर्णय आहे ते पक्के केले पाहीजे. तर आपण आलात, आपलं स्वागत तर झालच, आमच्या कडनं त्याच्यात काही त्यांच्यात त्रुटी राहिली असेल, काही उनिवा राहिल्या असतील तर आपण माफ करावं. कारण अजुन आम्ही या क्षेत्रमध्ये नवीन आहोत, बाल्य अवस्थेत आहोत असं समजा. परंतु आपण सगळे आम्हाला त्यात सामाऊन घ्याल, जेणेकरून लवकरात लवकर आपण हे काम पुर्ण करू शकू. तर जिथे कुठे सुद्धा, एक लहान पुस्तक सुद्धा

त्या काळाच मिळत असेल आणि त्याच्यामध्ये गांधीजींचा उल्लेख असेल, गांधीजींबद्दल काही लिहलेले असेल, काही का असेना, वार्डट किंवा चांगलं तर त्यात काही बिघडत नाही. तर आपण त्याच्याकडे सर्व कॉम्प्युटर रार्डज असल्यामुळे काय आहे आणि काय नाही याची आम्हाला पुर्णपणे माहिती असते. तर त्या माहितीनुसार आम्ही तुम्हाला सांगु की, ब्वा हे आपल्याला हवं आहे किंवा नाही हवं आहे, काय आहे ते आणि त्याप्रमाणे करू. आज आपण सगळे इथे आलात, म्हणून मनापासून आनंद वाटतो. खरं म्हणजे आपल्यासारख्या लोकांना बघितलना तरी सुद्धा माणसाला असं वाटतं की, जीवनात आल्यानंतर काही कृतकृत्या झालं. काकांसारखे माणसं यांच्यासारखी माणसं जर आपण पाहिली तर, तोंडावर काय दिसतं तुम्हाला, इथे एक बोर्ड आहे. सिनेरीटी ही मला दिसते यांच्या तोंडावर किती ठिकाणी मिळते ते एक छोटीशी गोष्ट सांगतो आणि संपवितो. माझ्याकडे एक गांधीयन काम करणारे, खादी घालणारे आणि संबंध जीवन त्यांनी एवढ्यासाठीच वाहीलेलं आहे, असा एक माणुस आला. मी त्याला ओळखत नाही, तो मला ओळखत नाही. अंगणात बराच वेळ बाहेर बसून होता, मग मला कोणीतरी सांगितलं की, ते असे कोणीतरी आलेले आहे. त्यांना भेटा. कारे म्हटलं तु इतका उशीर का केला? लवकर आण लवकर आण. मग मीच बाहेर गेलो आणि त्यांना घेऊन आलो, बसविलं, बोललो.

त्यांना समस्या ही होती की, त्यांचा मुलगा नेचरोपॅथीमध्ये त्याने डिग्री घेतली होती. म्हणजे ग्रॅज्युएट झाला होता आणि तो दुसऱ्या एका ठिकाणी काम करत होता. पण चांगल्या मोठ्या संस्थेमध्ये जर त्याने काम केलं तर त्याला अनुभवही चांगला मिळेल आणि दोन पैसे त्याला त्याच्या जीवनासाठी मिळू शकतील असं. वडिल म्हणाले की, आपण त्याला केव्हा भेटू शकाल? मी एक दिवशी त्याला पाठवितो जेणे करून तुम्ही स्वतः त्याला बघून घ्या आणि मग आपल्याला जे योग्य वाटेल ते आपण ठरवा. मी त्यांना सांगितलं की, मला त्याला बघायची गरज नाही. मी तुम्हाला बघितलं आहे आणि खाण तशी माती हे मी समजून घेतलेल तत्व आहे. तेव्हा आपण त्याला पाठवा. त्याला आता जर १५ हजार रुपये मिळत असतील तर, आम्ही त्याला २५ देऊ आणि त्याच्या जीवनाची त्याच्या पुढची जीवनाची फिकीर तुम्ही सोडून द्या. तुम्ही हे जे पवित्र काम करता आहात, ते करत रहा. तुम्हाला अशा लहान मोठ्या गोष्टींचा त्रास नको, ते त्रास आम्ही सहन करू किंवा आम्ही ते आमच्या डोक्यावर घेऊ आणि त्या मुलाला घेतलं आणि त्या मुलाला घेतलं म्हणून येथे एक नेचर केअर सेंटर आहे. तुम्ही बघितलं का?

नाही माहीत नाही, पण तो एक निसर्ग उपचार केंद्र आहे.

आज त्याची आपम निर्मिती स्वतःसाठी, आपल्या कंपनीच्या लोकांसाठी आणि आपल्या मित्रांसाठीच ठेवली आहे. म्हणजे संबंध पब्लिकला ओपन आहे, पण सगळ्या पब्लिकला कोणी विचारलं तरच आपण म्हणतो की या तुम्ही पण! कुणी नाही विचारलं. एक वेळा कलेक्टर आले होते. त्यांनी ते बघितलं. त्यांनी विचारलं आम्ही येऊ शकतो का? म्हटलं या. एक वेळेस एस.पी. आले होते. आम्ही कुणी विचारलं त्याला सांगतो आणि विशेष ज्याला त्रास असला एक परटीकुलरचा प्रकारचा तर तो करतो. तर मित्रहो त्या गांधीयन माणसाच्या मुलाला आपण ठेवलं म्हणून आज निसर्ग उपचार केंद्राला एक पावित्र प्राप्त झालं. कारण तो मुलगा तसाच आहे. तो आजपर्यंत कधी त्याने मग, मी त्याला सांगितलं, त्याच लग्न त्याने एम.ए. झालेली पोरगी त्याला लग्नात मिळाली. म्हटलं तु आता असं कर, तिलाही आता नॅचरोपॅथी शिकवुन दे. त्याने तो नॅचरोपॅथीचा कोर्स केला, तिलाही शिकविलं आणि आता ती महिलाचं ती बघते आणि पुरुषाचं हा बघतो आणि सगळं सेंटर हा सांभाळतो आणि अशा रितीने गांधीजींची एक संकल्पना, आरोग्याबद्दलची जी होती, निसर्गोपचाराची ती आपण अंशतः का असेना ती इथे पुर्ण करतो आहे. असा अनेक गोष्टी, अनेक फ्रंट वर चालु आहे, त्यातली एक फ्रंट आपण सांभाळा. येवढी विनंती करतो आणि थांबतो.

जय हिंद! जय महाराष्ट्र!

आणि आता एक म्हणजे, मी स्वतःची ओलख तुम्हाला करून दिली आहे, तेव्हा ती जी औपचारीक ओळख आहे ती एकदम बोगस असते असं माझं मत आहे. जो माणूस बोलत असतो त्याला त्या माणसाबद्दल काय माहीत असतं? काय माहीत नाही फक्त वर्तमान पत्रामध्ये काय आलं आहे ते माहीत असतं.